

ЛЕКЦІЯ № 1

ТЕМА:

Вступ до курсу «Аналітична хімія». Предмет і задачі дисципліни. Теоретичні основи якісного аналізу.

КАТІОНИ I-VI АНАЛІТИЧНИХ ГРУП

ПЛАН

1. Введення в аналітичну хімію.
2. Катіони I аналітичної групи.
3. Реакції катіонів Na^+ , K^+ , NH_4^+ , умови їх виконання.
4. Схема систематичного ходу аналізу катіонів I групи.
5. Гетерогенні системи, **рівноваги в гетерогенних системах.**
6. **Добуток розчинності.**
7. Катіони III аналітичної групи
8. Систематичний хід аналізу катіонів III аналітичної групи.
9. Буферні розчини. Амфотерні властивості гідроксидів.
10. Катіони IV аналітичної групи: дія групового реагенту, реакції, систематичний хід аналізу катіонів.
11. Окисно-відновні реакції. Катіони V аналітичної групи: дія групового реагенту, реакції, систематичний хід аналізу катіонів.
12. Теорія будови та утворення комплексних сполук.
13. Катіони VI аналітичної групи: дія групового реагенту, реакції, систематичний хід аналізу катіонів.

КЛАСИФІКАЦІЯ КАТІОНІВ ЗА КИСЛОТНО-ОСНОВНИМ МЕТОДОМ

Група	Катіони	Груповий реагент	Розчинність сполук
I	Na^+ , K^+ , NH_4^+ , Li^+	Не має	Хлориди, сульфати і гідроксиди розчиняються у воді
II	Ag^+ , Pb^+ , Hg_2^{2+}	HCl	Хлориди не розчиняються у воді (PbCl_2 розчиняється у гарячій воді)
III	Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+}	$\text{H}_2\text{SO}_4 + \text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$	Сульфати не розчиняються у воді
IV	Al^{3+} , Zn^{2+} , Cr^{3+} , Sn(II) As(III) , As(V)	Надлишок конц. $\text{NaOH} + 3\% \text{H}_2\text{O}_2$	Гідроксиди не розчиняються у воді, але розчиняються в надлишку лугу
V	Fe^{2+} , Fe^{3+} , Bi^{3+} , Mg^{2+} , Mn^{2+} , Sb(III) , Sb(V)	Надлишок конц. $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$	Гідроксиди не розчиняються у воді, але розчиняються в надлишку лугу і розчину амоніаку
VI	Co^{2+} , Ni^{2+} , Cu^{2+} , Cd^{2+} , Hg^{2+}	Надлишок конц. $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$	Гідроксиди не розчиняються у воді, в надлишку лугу, але розчиняються в надлишку розчину амоніаку

АНАЛІТИЧНА ХІМІЯ

**ЯКІСНИЙ
АНАЛІЗ**

**КІЛЬКІСНИЙ
АНАЛІЗ**

**Вирішує питання
про те, які
компоненти
включає
аналізований об'єкт**

**Вирішує питання
про те, у якій кіль-
кості компоненти
входять до складу
аналізованого
об'єкту**

Класифікація методів аналітичної хімії

ХІМІЧНІ

**ФІЗИКО-
ХІМІЧНІ**

ФІЗИЧНІ

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД КІЛЬКОСТІ АНАЛІЗОВАНОЇ РЕЧОВИНИ

Назва методу аналізу	Аналізована речовин	
	Маса проби, г	Об'єм проби, см ³
Макроаналіз	1-10	10-100
Напівмікроаналіз	0,05-0,5	1-10
Мікроаналіз	0,01-10 ⁻⁶	0,1-10 ⁻⁴
Ультрамікроаналіз	10 ⁻⁶ -10 ⁻⁹	10 ⁻⁴ -10 ⁻⁶
Субмікроаналіз	10 ⁻⁹ -10 ⁻¹²	10 ⁻⁷ -10 ⁻¹²

АНАЛІТИЧНІ ОЗНАКИ РЕАКЦІЙ

Аналітичні ознаки	Приклад
Утворення характерного осаду	$3\text{Fe}^{2+} + 2[\text{Fe}(\text{CN})_3]^{3-} \leftrightarrow \downarrow \text{Fe}_3[\text{Fe}(\text{CN})_6]_2$ <p>(свіжеосаджений синій осад)</p>
Зміна забарвлення розчину	$\text{Cu}^{2+} + 4\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O} \leftrightarrow [\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]^{2+} + 4\text{H}_2\text{O}$ <p>(синій розчин)</p>
Виділення газу	$\text{FeS} \downarrow + 2\text{H}^+ \rightarrow \text{Fe}^{2+} + \uparrow \text{H}_2\text{S}$ <p>(характерний запах)</p>
виділення або поглинання тепла	$\text{HCN} + \text{NaOH} \rightarrow \text{NaCN} + \text{H}_2\text{O}$ <p>(з виділенням тепла)</p> $\text{CaSO}_4 + 2\text{H}_2\text{O} \leftrightarrow \text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ <p>(з поглинанням тепла)</p>

Умови виконання аналітичних реакцій

- створення і підтримка в ході реакцій певного значення рН розчину

- забезпечення певної концентрації' реагуючих речовин

- забезпечення певного аналітичного ефекту реакції

Чутливість аналітичних реакцій

Параметри чутливості

Граничне розведення
(V_{lim})

Мінімальна
(гранична)
концентрація
 C_{lim} (C_{min})

Мінімальний
об'єм
гранично
розведеного
розчину V_{min}

Відкриваний
мінімум (m)

Чутливість аналітичних реакцій

це найменша концентрація іонів, яку можна відкрити даною реакцією при оптимальних умовах її виконання

Мінімальна (гранична) концентрація C_{lim} (C_{min})

найменша концентрація іонів або речовини, при якій дана реакція дозволяє ще відкривати їх у розчині (виражають в г/мл або г/см³)

$$C_{\text{min}} = \frac{1}{V_{\text{lim}}}$$

Граничне розведення (V_{lim})

- максимальний об'єм розчину, в якому однозначно (більш ніж у 50 дослідах зі 100) виявляють 1 г даної речовини за допомогою певної аналітичної реакції (виражають в *мл/г* або *см³/г*).

Відкриваний мінімум

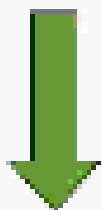
(m)
найменша маса речовини, яка може бути визначена даною реакцією в мінімальному об'ємі гранично розведеного розчину (виражають в мікрограмах (мкг), позначають грецькою буквою γ ; ($1\gamma = 10^{-6}$ г))

$$m = C_{\min} \cdot V_{\min} \cdot 10^6 = \frac{V_{\min} \cdot 10^6}{V_{\lim}}$$

Мінімальний об'єм гранично розведеного розчину V_{min}

- найменший об'єм досліджуваного розчину, необхідний для визначення речовини або іонів певною аналітичною реакцією (виражають в *мл або $см^3$*)

АНАЛІТИЧНІ РЕАКЦІЇ В ЯКІСНОМУ АНАЛІЗІ

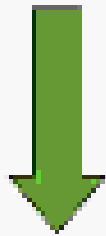

СПЕЦИФІЧНІ

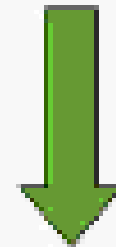

СЕЛЕКТИВНІ

ТИПИ ЯКІСНОГО АНАЛІЗУ

ДРОБНИЙ

СИСТЕМАТИЧНИЙ

ДРОБНИЙ АНАЛІЗ

ВИКОНУЮТЬ ЗА ДОПОМОГОЮ
СПЕЦИФІЧНИХ РЕАКЦІЙ

Наприклад - визначення іону амонію:

СИСТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Складну суміш іонів розділяють за допомогою групових реагентів на окремі аналітичні групи, а потім в межах кожної групи відкривають іони якісними реакціями

ВИМОГИ ДО ГРУПОВОГО РЕАГЕНТУ

- ПОВИНЕН ВІДДІЛЯТИ ІОНИ
АНАЛІТИЧНОЇ ГРУПИ
ПРАКТИЧНО ПОВНІСТЮ

- ВІДОКРЕМЛЕНА АНАЛІТИЧНА
ГРУПА ПОВИННА ЛЕГКО
ПІДДАВАТИСЯ
АНАЛІТИЧНІЙ ОБРОБЦІ

- НАДЛИШОК ГРУПОВОГО РЕАГЕНТУ
НЕ ПОВИНЕН ЗАВАЖАТИ ПОДАЛЬШОМУ
АНАЛІЗУ

МЕТОДИ АНАЛІТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ КАТІОНІВ

МЕТОД АНАЛІЗУ	ПІДСТАВИ МЕТОДУ АНАЛІЗУ
СІРКОВОДНЕВИЙ	ЗАСНОВАНИЙ НА РІЗНІЙ РОЗЧИННОСТІ СУЛЬФІДІВ КАТІОНІВ МЕТАЛІВ
КИСЛОТНО-ОСНОВНИЙ	ЗАСНОВАНИЙ НА РІЗНОМУ ВІДНОШЕННІ КАТІОНІВ ДО КИСЛОТ (HCl , H_2SO_4) ТА ОСНОВ (NaOH , $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$)
АМІАЧНО-ФОСФАТНИЙ	ЗАСНОВАНИЙ НА РІЗНІЙ РОЗЧИННОСТІ ФОСФАТІВ КАТІОНІВ МЕТАЛІВ У ВОДІ ТА РОЗЧИНІ АМІАКУ

аналітична група катіонів

До першої аналітичної групи відносяться катіони лужних металів: калію, натрію, літію, а також комплексний іон амонію NH_4^+ , який за хімічними властивостями близький до іонів калію, тому що їх іонні радіуси дуже близькі.

K^+ -, Na^+ -, NH_4^+ -катіони утворюють сполуки з іонним типом хімічного зв'язку і більшість з них добре розчиняються у воді. Тому катіони I аналітичної групи не мають групового реагенту.

Сполуки K^+ і Na^+ легко утворюють пересичені розчини. Тому для прискорення кристалізації їх осадів необхідно терти скляною паличкою внутрішню стінку пробірки, в якій відбувається реакція.

Амоній — катіони заважають виявленню K^+ -, Na^+ - іонів. Тому систематичний хід аналізу I аналітичної групи починають з виявлення NH_4^+ дробним методом в окремій пробі при нагріванні досліджуваного розчину з лугом

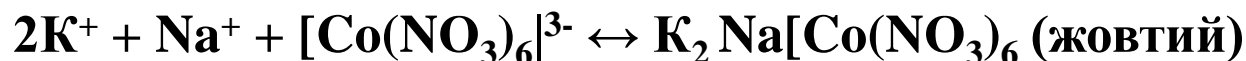
Реакції катіонів I аналітичної групи.

Реакції калій - катіона

1. Реакція з натрій гідрогентартратом $\text{NaHC}_4\text{H}_4\text{O}_6$:

2. Реакція з натрій гексанітрокобальтатом (III) $\text{Na}_3[\text{Co}(\text{NO}_3)_6]$:

3. Мікрокристалоскопічна реакція з динатрій плюмбум(II) гексанітрокупратом(II) $\text{Na}_2\text{Pb}[\text{Cu}(\text{NO}_3)_6]$:

4. Реакція з натрій тетрафенілборатом $\text{Na}[\text{B}(\text{C}_6\text{H}_5)_4]$:

5. Реакція забарвлення полум'я (фармакопейна реакція)

Солі Калію забарвлюють безбарвне полум'я пальника у фіолетовий колір, а при розгляді крізь синє скло в пурпурно-червоний.

Реакції амоній – катіона

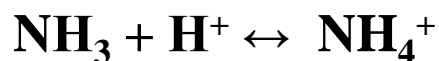
1. Реакція з лугами (фармакопейна реакція):

Газоподібний амоніак можна виявити за запахом, за забарвленням вологого червоного лакмусового папірця в синій колір та ін.

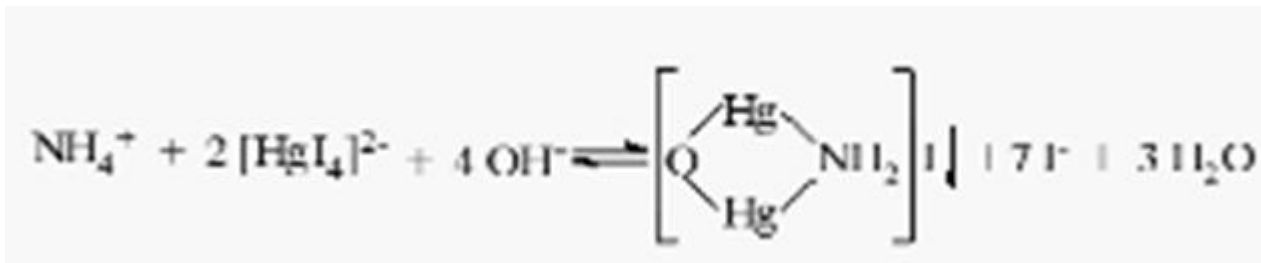
2. Реакція з магній оксидом MgO (фармакопейна реакція)

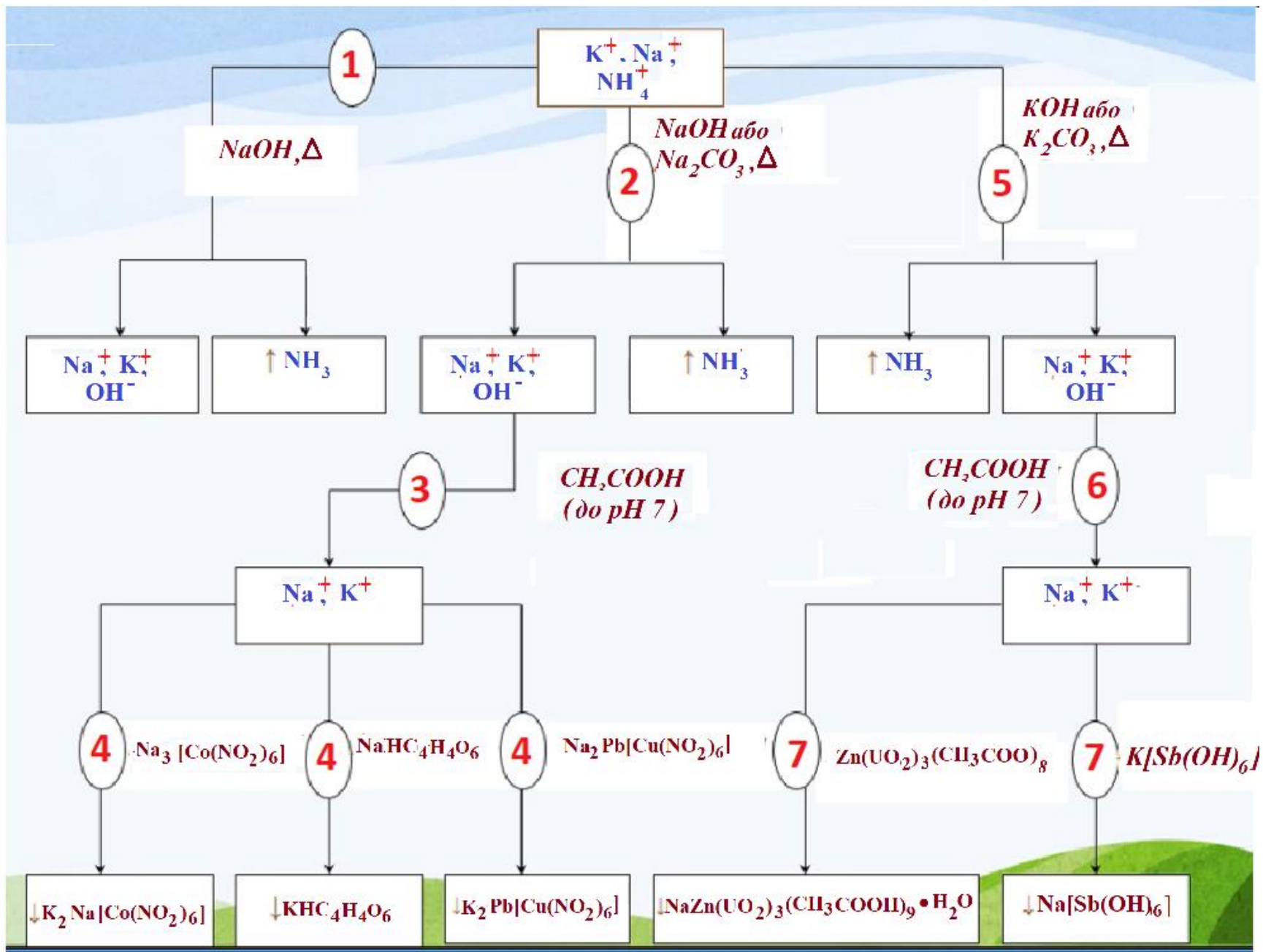
Магній оксид реагує з содою з утворенням магній гідроксиду:

3. Реакція з реактивом Несслера (дикалій тетраіодомеркурат у суміші з калій гідроксидом) $\text{K}_2[\text{HgI}_4] + \text{KOH}$ (фармакопейна р-я).

Йони амонію з реактивом Несслера утворюють червоно-бурий або жовто-бурий (при невеликих концентраціях іону амонію) аморфний осад:

Закон діючих мас

Закон діючих мас відкрили у 1884 р. норвежські вчені К. Гультберг і П. Вааге.

Закон є одним з основних законів хімії і описує зв'язок між концентрацією реагуючих речовин і швидкістю хімічної реакції.

Для зворотної реакції:

K_c - константа рівноваги реакції

$$K_c = [C] \cdot [D] / [A] \cdot [B] \quad (2)$$

Для реакції: $mA + nB \rightarrow pC + qD$

Рівняння (2) запишемо з урахуванням стехіометричних коефіцієнтів: $K_c = [C]^p \cdot [D]^q / [A]^m \cdot [B]^n \quad (3)$

Рівноваги в розчинах слабких кислот та основ

Слабкі кислоти (**НА**) і основи (**ВОН**) у водних розчинах іонізують не повністю (частково).

Отже, іонізація в розчинах таких кислот і основ повинна підкорятися закону діючих мас:

$$K_a = [\text{H}^+] \cdot [\text{A}^-] / [\text{НА}] \quad (4)$$

$$K_b = [\text{B}^+] \cdot [\text{ОН}^-] / [\text{ВОН}] \quad (5)$$

Рівноважні стани в розчинах слабких кислот та основ характеризуються відповідними константами рівноваги, які називають константами іонізації.

Сильні і слабкі електроліти

Речовини за електропровідністю їх розчинів підрозділяють на електроліти і неелектроліти.

Силу електроліту характеризує ступень дисоціації - α :

$$\alpha = X / c, \text{ де}$$

X - концентрація речовини, що продисоціювала на іони;
 c - початкова концентрація.

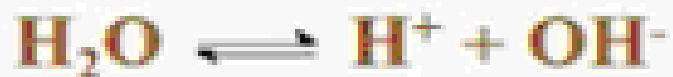
Сильні електроліти, до яких відносять практично всі солі (виключення: HgCl_2 , $\text{Hg}(\text{CN})_2$, $\text{Fe}(\text{CN})_3$), сильні кислоти: HCl , HBr , H_2SO_4 , HNO_3 , HClO_4 ; сильні основи: NaOH , KOH , LiOH , $\text{Ba}(\text{OH})_2$, $\text{Sr}(\text{OH})_2$, $\text{Ca}(\text{OH})_2$, дисоціюють практично повністю:

Слабкі електроліти (слабкі кислоти, слабкі основи, деякі солі) дисоціюють лише частково:

Іонний добуток води

$$K_c = [\text{H}^+] \cdot [\text{OH}^-] / [\text{H}_2\text{O}].$$

$$\text{Або: } K_c \cdot [\text{H}_2\text{O}] = [\text{H}^+] \cdot [\text{OH}^-]$$

де: - K_c - величина стала,

- $[\text{H}_2\text{O}]$ також можна вважати, через дуже малу ступінь іонізації практично сталою величиною.

$$K_c \cdot [\text{H}_2\text{O}]$$

$$K_w = [\text{H}^+] \cdot [\text{OH}^-]$$

Більш строго:

$$K_w = a(\text{H}^+) \cdot a(\text{OH}^-),$$

$$\text{pH} = - \lg[\text{H}^+]$$

де:

K_w - іонний добуток води

$a(\text{H}^+) \cdot a(\text{OH}^-)$ - активність іонів H^+ и OH^- відповідно.

Рівноваги в розчинах солей, які гідролізуються

Гідроліз це взаємодія іонів розчиненої солі з водою, що призведе до порушення рівноваги води, і як наслідок до виникнення кислої або лужної реакції р-ну.

Гідролізу піддаються три типи солей:

- солі, утворені слабкою кислотою і сильною основою,
- солі, утворені слабкою основою і сильною кислотою,
- солі, утворені слабкою кислотою і слабкою основою.

1. Гідроліз солей, які утворені сильною кислотою і слабкою основою. Напр.: $\text{NH}_4\text{Cl} \rightarrow \text{NH}_4^+ + \text{Cl}^-$

Гідроліз відбувається за катіоном:

$$K_{(\text{NH}_4\text{OH})} = 1,76 \cdot 10^{-5}$$

Отже в розчині цієї солі середовище кисле.

2. Гідроліз солей, які утворені слабкою кислотою і сильною основою. Напр., калій ацетат іонізує:

Оскільки сіль утворена слабкою кислотою і сильною основою, то гідроліз йде по аніону:

і середовище у розчині цієї солі лужне.

3. Гідроліз солей, які утворені слабкою кислотою і слабкою основою. Напр., амоній ацетат іонізує:

Гідроліз йде по катіону і аніону:

Середовище у розчині практично нейтральне.

Здатність солей вступати в реакції гідролізу описується ступенем гідролізу h – це відношення концентрації частини солі, яка гідролізується, c_h до її загальної концентрації c :

$$h = \frac{c_h}{c}$$

Константа гідролізу і ступінь гідролізу пов'язана між собою:

$$K_h = \frac{c \cdot h^2}{1-h}$$

при $h < 5\%$

З рівняння видно, що ступінь гідролізу тим більший:
- Чим більша константа гідролізу і відповідно K_a слабкої кислоти або K_b слабкої основи, якими утворені сіль що піддається гідролізу;- чим вища температура;- чим менша концентрація солі.

До катіонів II аналітичної групи відносять катіони р-елемента Pb^{2+} і d-елементів Ag^+ , Hg_2^{2+} .

Груповим реагентом на II аналітичну групу є 2М розчин HCl , який дозволяє селективно відокремити ці катіони у вигляді осадів відповідних хлоридів.

Для катіонів II аналітичної групи характерні реакції комплексоутворення, а для Hg_2^{2+} - іонів - реакції окиснення-відновлення (особливо реакції дисмутації).

Тому систематичний хід аналізу суміші катіонів II аналітичної групи засновується на реакціях осадження, комплексоутворення і окиснення-відновлення.

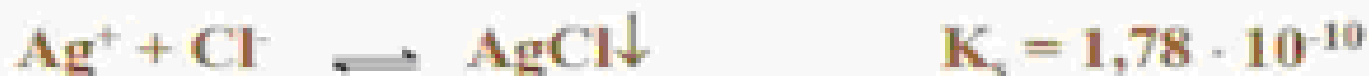
Реакції комплексоутворення з амоніаком використовуються в систематичному ході аналізу для розділення AgCl і Hg_2Cl_2 і одночасного виявлення іонів Hg_2^{2+} .

Реакції катіонів II аналітичної групи

Груповим реагентом на II групу є 2М розчин НСІ.

1. Реакція з 2М хлоридною кислотою

Катіони II групи утворюють з 2М розчином НСІ білі осадки:

Осадки частково розчиняються в надлишку концентрованої НСІ.

PbCl_2 практично повністю розчиняється в гарячій воді.

$\text{AgCl} \downarrow$ на відміну від $\text{Hg}_2\text{Cl}_2 \downarrow$ розчиняється в $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$:

Реакції виявлення катіонів Pb^{2+}

- Дія розчину KI – реакція “золотого дощу” (ДФУ)

$\text{PbI}_2 \downarrow$ розчиняється в гарячій воді і CH_3COOH

- дія K_2CrO_4 (ДФУ)

Реакції виявлення катіонів Hg_2^{2+}

- дія HCl (2M), та розчину $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$

Білий осад Hg_2Cl_2 у розчині NH_3 чорніє:

- дія розчину KI

$\text{Hg}_2\text{I}_2 \downarrow$ реагує з надлишком реагенту:

Реакції виявлення катіонів Ag^+

- дія HCl (2M), розчину $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ (ДФУ)

$\text{AgCl} \downarrow$ на відміну від $\text{Hg}_2\text{Cl}_2 \downarrow$ розчиняється в $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$:

При дії HNO_3 знов утворюється осад $\text{AgCl} \downarrow$

- дія розчину KI

(жовтий осад не розчиняється в $\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$)

Реакція з сульфід - іонами

Катіони II групи при дії S^{2-} утворюють чорні осадки:

$Ag_2S \downarrow$ і $PbS \downarrow$ розчиняються при нагріванні в розведеній HNO_3 :

3

2

Замінник H_2S - тіоацетамід (CH_3CSNH_2) реагує:

Реакція з сульфат - іонами

Катіони II групи з SO_4^{2-} утворюють білі осадки:

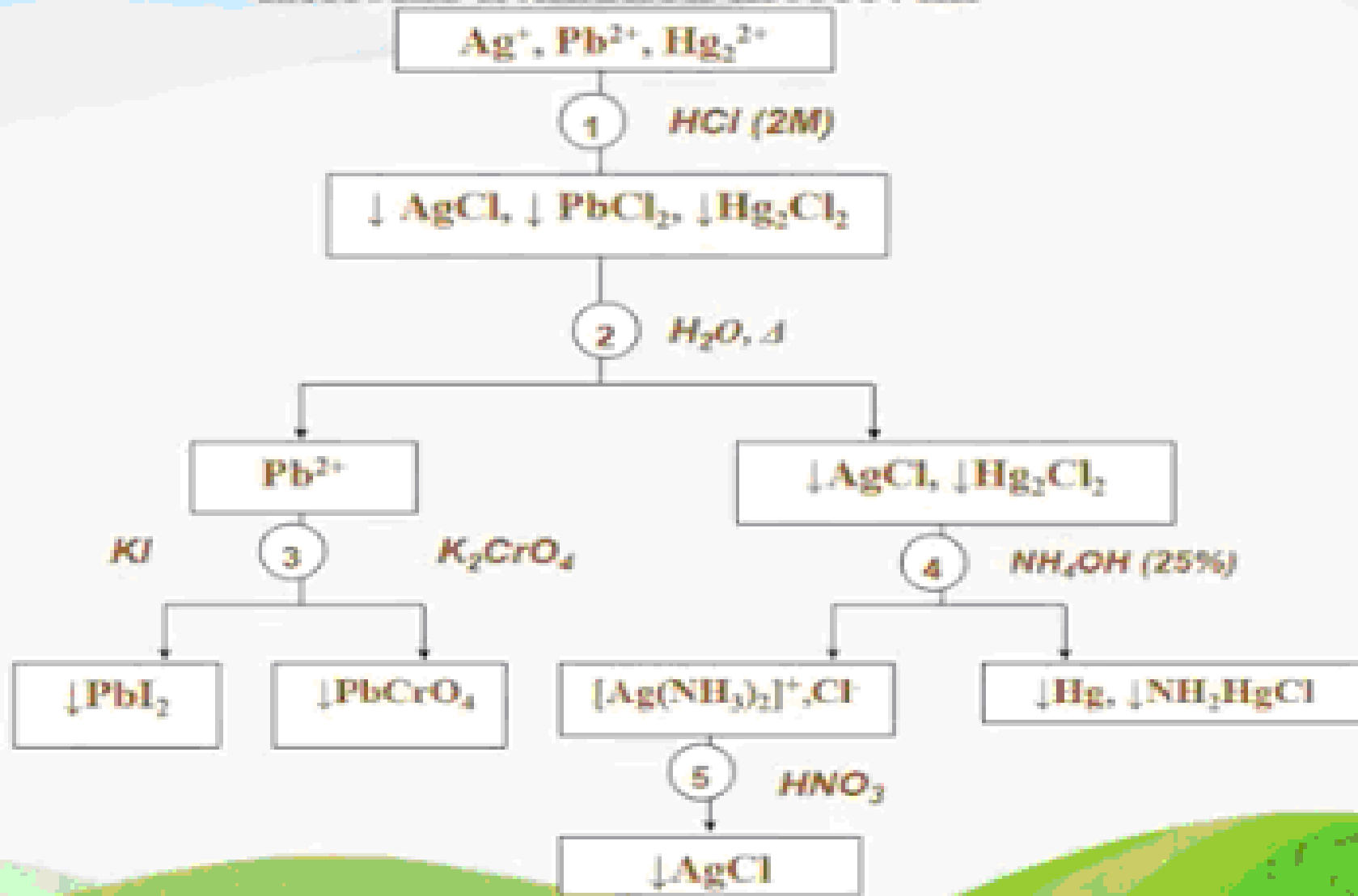

$\text{PbSO}_4 \downarrow$ розчиняється в лугах і 30 % розчині амоній ацетату:

СХЕМА СИСТЕМАТИЧНОГО ХОДУ АНАЛІЗУ

КАТІОНІВ II АНАЛІТИЧНОЇ ГРУПИ

Гетерогенні системи

Розчин, що знаходиться в динамічній рівновазі з відповідною твердою фазою, називається насиченим.

K_{sp}^0 - добуток розчинності іонів в насиченому розчині малорозчинного електроліту(напр. $BaSO_4$). Цей добуток є величиною сталою при даній температурі. K_{sp}^0 - термодинамічна величина, оскільки активність $a = c \cdot f$, підставивши їх значення, одержимо:

$K_{sp}^0 (BaSO_4) = [SO_4^{2-}][Ba^{2+}] \cdot f(Ba^{2+}) \cdot f(SO_4^{2-})$, де $[SO_4^{2-}]$ і $[Ba^{2+}]$ - рівноважні концентрації іонів в насиченому розчині f - коефіцієнти активності іонів, звідси $K_s^0 (BaSO_4) = K_{sp} (BaSO_4) \cdot f(Ba^{2+}) \cdot f(SO_4^{2-})$.

Правило добутку розчинності в 1889 році

сформулював В.Нернст,

застосувавши закон діючих мас до процесу осадження е. насиченого розчину.

Це правило свідчить, що добуток активностей (концентрацій) іонів малорозчинної солі в її насиченому розчині є величиною сталою при постійній температурі.

Надалі ми використовуватимемо не термодинамічні значення a , а концентраційні K_c (значення K_c наведені в довідковій літературі [4]).

Концентрація речовини в насиченому розчині характеризує його розчинність S , яка є величиною сталою в даному розчиннику при даній температурі. Це дозволяє обчислити K_c за відомою розчинністю речовини.

Умови утворення та розчинення осадів

Якщо розчинність $S(\text{BaSO}_4) = 1,05 \cdot 10^{-5}$ моль/дм³, легко обчислити $K_s(\text{BaSO}_4)$. Молекули BaSO_4 , які перейшли в розчин за рахунок розчинності, як сильний електроліт, повністю диссоціюють на іони:

Отже, з кожної молекули BaSO_4 утвориться по одному Ba^{2+} і SO_4^{2-} -іону.

Таким чином: $[\text{Ba}^{2+}] = [\text{SO}_4^{2-}] = S(\text{BaSO}_4) = 1,05 \cdot 10^{-5}$ моль/дм³.

Але для системи: $\downarrow \text{BaSO}_4 \rightleftharpoons \text{Ba}^{2+} + \text{SO}_4^{2-}$

$$K_s = [\text{Ba}^{2+}] \cdot [\text{SO}_4^{2-}] = (1,05 \cdot 10^{-5})^2 = 1,1 \cdot 10^{-10}, K_s = S^2$$

Розчин електроліту BA , в якому $[\text{B}^+] \cdot [\text{A}^-] = K_s$, називається насиченим розчином. Розчин, в якому

$[\text{B}^+] \cdot [\text{A}^-] < K_s$ – ненасиченим. Розчин, в якому

$[\text{B}^+] \cdot [\text{A}^-] > K_s$ – перенасиченим.

Знаючи K_s можна визначати розчинність, послідовність осадження, умови осадження та розчинення.

До III аналітичної групи відносять катіони лужноземельних металів: Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} , які належать до головної підгрупи другої групи періодичної системи Д.І. Менделєєва.

Більшість солей цих катіонів малорозчинні у воді (сульфати, карбонати, хромати, оксалати, фосфати).

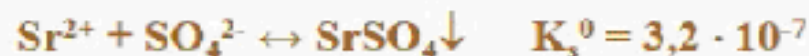
Груповим реагентом на катіони III аналітичної групи є 1М розчин H_2SO_4 у присутності $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$, який забезпечує осадження катіонів цієї групи у вигляді малорозчинних сульфатів (повноту осадження CaSO_4).

Подальший аналіз катіонів III аналітичної групи базується на переведенні осадів сульфатів катіонів цієї групи в карбонати, розчиненні цих осадів у розчині ацетатної кислоти і використанні різних реакцій осадження для визначення Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} - іонів.

Реакції катіонів III аналітичної групи

1. Реакція з 1М сульфатною кислотою (груповий реагент)

При дії 1М H_2SO_4 Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} утв. білі кристалічні осадки:

Для зниження розчинності $\downarrow\text{CaSO}_4$ до р-ну додають $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$.

Сульфати Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} не розчиняються в кислотах і лугах.

$\text{CaSO}_4 \downarrow$ розчиняється в концентрованих розчинах $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$:

2. Реакція з гіпсовою водою

Гіпсова вода (насичений розчин CaSO_4) осаджує Ba^{2+} і Sr^{2+} :

3. Реакція з карбонат - іонами

CO_3^{2-} - іони осаджують Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} :

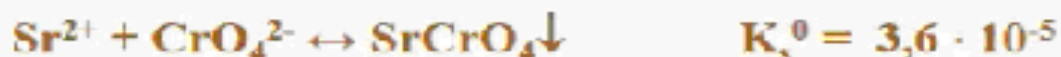

Осади розчиняються в HCl , HNO_3 і CH_3COOH :

4. Реакція з хромат - іонами

CrO_4^{2-} утворюють з Ba^{2+} і Sr^{2+} жовті осади:

($S(\text{CaCrO}_4) = 2,7 \cdot 10^{-2}$ моль/дм³).

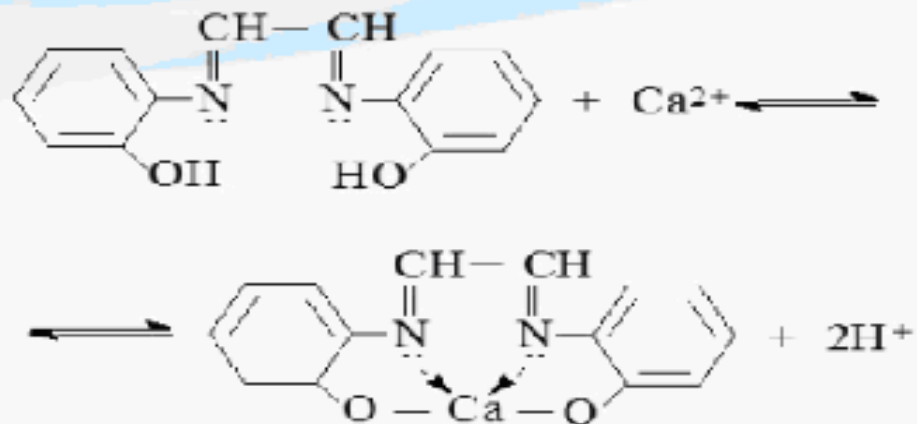
SrCrO_4 на відміну від BaCrO_4 розчиняється в CH_3COOH :

5*. Реакція з глюксальгідроксіанілом

Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} утв. внутрішньокомплексні сполуки. Для Ca^{2+} :

В лужному середов. хлороформний шар стає темно-червоним.

6*. Реакція з оксалат - іонами

$\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$ утворюють з катіонами III групи білі кристалічні осадки:

Осади розч. в мін. к-тах: $\text{BaC}_2\text{O}_4 \downarrow + 2\text{H}^+ \rightarrow \text{Ba}^{2+} + \text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4$, але не розч. в розв. CH_3COOH

7*. Реакція з калій гексаціанофератом

Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} з розчином $\text{K}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ у присутності NH_4Cl утворюють білі кристалічні осад. Для Ca^{2+} :

$(\text{NH}_4)_2\text{Ca}[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ на відміну від $(\text{NH}_4)_2\text{Ba}[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ та $(\text{NH}_4)_2\text{Sr}[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ не розчиняється в CH_3COOH .

8*. Реакція забарвлення полум'я

Солі Барію забарвлюють полум'я в жовто - зелений колір.

Стронцію і Кальцію - в червоний.

9. Мікрокристалоскопічна реакція Ca^{2+} - катіона

Ca^{2+} - катіони з розчином H_2SO_4 утворюють **характерні** кристали гілеу $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, що під мікроскопом **різко відрізняються** від дрібних кристалів BaSO_4 і SrSO_4 . Реакція дозволяє виявити

Ca^{2+} - у присутності Ba^{2+} та Sr^{2+} - іонів.

СХЕМА СИСТЕМАТИЧНОГО ХОДУ АНАЛІЗУ КАТІОНІВ ІІІ АНАЛІТИЧНОЇ ГРУПИ

